

**DUAL TA'LIM SHAROITIDA O'QUVCHILARNING
TADBIRKORLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH
METODIKASI VA TAJRIBA-SINOV NATIJALARI**

Tojiyev Sirojiddin Sayriddinovich

Kasbiy ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada dual ta'lim orqali o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llari yoritilgan. Simulyatsiya, o'quv firmasi va korxonada real mijoz bilan ishlash bosqichlari sodda misollar bilan tushuntirilgan. O'quvchilar natijalarini amaliy topshiriqlar va portfolio orqali baholash taklif etilgan. Uchta texnikumdagi tajriba-sinov yakunida mustaqil va ijodiy yechim topa oladigan o'quvchilar ulushi tajriba guruhida yuqoriroq bo'lgan. Bu natija taklif etilgan yondashuvni yanada rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Dual ta'lim, kasbiy ta'lim, tadbirkorlik kompetensiyalari, pedagogik salohiyat, simulyatsiya, o'quv-tadbirkorlik firmasi, EntreComp, portfolio, formativ baholash.

Аннотация: В статье рассматриваются пути развития предпринимательских навыков учащихся в условиях дуального обучения. На простых примерах раскрываются этапы симуляции, работы в учебной фирме и взаимодействия с реальными клиентами на предприятии. Предлагается оценивать результаты обучения с помощью практических заданий и портфолио. По итогам педагогического эксперимента, проведённого в трёх техникумах, доля учащихся, способных самостоятельно находить творческие решения, оказалась выше в экспериментальной группе. Этот результат служит основанием для дальнейшего развития предложенного подхода.

Ключевые слова: Дуальное обучение, профессиональное образование, предпринимательские компетенции, педагогический потенциал, симуляция, учебно-предпринимательская фирма, EntreComp, портфолио, формирующее оценивание.

Abstract: The article explores ways to develop students' entrepreneurial skills through dual education. Simple examples illustrate the stages of simulation, work in a training firm, and engagement with real clients at an enterprise. Practical assignments and portfolios are proposed as tools for assessing students' learning outcomes. At the end of an educational experiment conducted at three technical colleges, the proportion of students capable of independently finding creative solutions was higher in the experimental group. This finding provides a basis for further developing the proposed approach.

Key words: Dual education, vocational education, entrepreneurial competences, pedagogical capacity, simulation, training enterprise, EntreComp, portfolio, formative assessment.

KIRISH

Maqolaning maqsadi — dual ta'lim sharoitida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishning mazmuni, bosqichlari va baholash mexanizmlarini o'zaro bog'liq holda asoslash. Asosiy tadqiqot savoli quyidagicha qo'yiladi: korxonadagi kasbiy faoliyat qaysi pedagogik shartlar ta'minlanganida o'quvchi uchun tadbirkorlikni o'rganish tajribasiga aylanadi? Ushbu savol ta'lim mazmuni, hamkor korxona imkoniyatlari va o'quvchining mustaqil faoliyatini birgalikda ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Nazariy asoslar va tahlil usuli

EntreComp doirasida tadbirkorlik kompetensiyasi o'zaro bog'langan uch soha orqali tavsiflanadi: g'oyalar va imkoniyatlar, resurslar hamda amalga oshirish. Ularning har biri beshtadan kompetensiyani qamrab oladi. Mazkur

tuzilma tadbirkorlikni faqat biznes ochishga tayyorgarlik bilan cheklamasdan, g‘oyani amaliy natijaga aylantirish qobiliyati sifatida o‘rganishga asos beradi [1]. Kasbiy ta’lim uchun bu yondashuvning ahamiyati shundaki, tadbirkorlik mazmunini alohida fan doirasidan kasbiy topshiriqlar tarkibiga olib o‘tish mumkin.

“EntreComp into Action” qo‘llanmasida mazkur kompetensiyaning shaxsiy rivojlanish, mehnat faoliyati va turli tashabbuslarda qo‘llanishi yoritilgan [2]. “EntreComp Playbook” esa tadbirkorlikni o‘rganish faoliyatini muayyan guruh va vaziyatga moslashtirish, tajriba hamda muammolar ustida ishlashning ahamiyatini ko‘rsatadi [3]. Ushbu manbalardan kelib chiqadigan metodik xulosa — tayyor topshiriqlar to‘plamini barcha kasblarga bir xil tatbiq etish o‘rniga, o‘quvchining kasbiy muhitiga mos faoliyatni loyihalash zarurligidir.

Maqolada tushunchalarni qiyosiy tahlil qilish, pedagogik modellashtirish va kasbiy vaziyatni metodik loyihalash usullaridan foydalanildi.

Pedagogik tajriba-sinov bazasi va ishtirokchilar tarkibi

Pedagogik tajriba-sinov ishlari uch viloyatdagi 3 ta kasbiy ta’lim tashkilotida – Buxoro viloyati G‘ijduvon tumani 2-son texnikumi, Farg‘ona viloyati Farg‘ona shahar 2-son texnikumi va Qashqadaryo viloyati Kasbi tumani 5-son texnikumida o‘tkazildi. Mazkur tashkilotlarning turli hududlarda joylashgani taklif etilayotgan pedagogik mexanizmlarni turlicha mahalliy iqtisodiy sharoitlarda o‘rganish uchun asos yaratadi. Biroq hududiy qamrovning o‘zi natijalar barqarorligini tasdiqlamaydi; bunday xulosa har bir baza bo‘yicha kompetensiya ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi taqqoslanganidan so‘ng chiqarilishi mumkin.

Tajriba boshida jami 329 nafar o‘quvchi ishtirok etgan: ularning 163 nafari tajriba guruhiga, 166 nafari nazorat guruhiga kiritilgan. Tajriba yakunida tegishli sonlar 153 va 159 nafarni, umumiy ishtirokchilar soni esa 312 nafarni tashkil etgan.

1-jadval. Tajriba-sinov bazalari va ishtirokchilar sonining o'zgarishi

Ta'lim tashkiloti	Avval TG	Avval NG	Yakun TG	Yakun NG	Farq nafar	Farq foiz
G'ijduvon tumani 2-son texnikumi	50	53	48	50	5	4,85
Farg'ona shahar 2-son texnikumi	53	56	50	54	5	4,59
Kasbi tumani 5-son texnikumi	60	57	55	55	7	5,98
Jami	163	166	153	159	17	5,17

Izoh. TG — tajriba guruhi; NG — nazorat guruhi. Jadval tajriba-sinov ma'lumotlari asosida tuzildi. Kamayish ulushi har bir texnikumdagi ikkala guruhning jami boshlang'ich soniga nisbatan hisoblandi; foizlar yuzdan birgacha yaxlitlandi.

Tajriba davomida ishtirokchilar soni 17 nafarga, ya'ni 5,17 foizga kamaygan; ishtirokni saqlab qolish darajasi 94,83 foizni tashkil etgan. Tajriba guruhida 10 nafar o'quvchi ishtirokni yakunlamagan – bu guruhning dastlabki tarkibiga nisbatan 6,13 foizdir. Nazorat guruhida 7 nafarlik kamayish kuzatilgan va uning ulushi 4,22 foizga teng. Shunday qilib, guruhlar o'rtasida ishtirokdan chiqish ulushi farqi 1,92 foiz punktni tashkil etadi. Farq yaxlitlanmagan qiymatlar asosida hisoblandi. Bu ko'rsatkich tajriba guruhida ishtirokdan chiqish nisbatan ko'proq bo'lganini tavsiflaydi, ammo o'z-o'zicha uning sababi yoki statistik ahamiyatini belgilamaydi.

Hududiy kesimda G'ijduvon tumani 2-son texnikumida ishtirokchilar soni 103 nafardan 98 nafarga, Farg'ona shahar 2-son texnikumida 109 nafardan 104 nafarga, Kasbi tumani 5-son texnikumida esa 117 nafardan 110

nafarga o'zgargan. Kamayish ulushi mos ravishda 4,85; 4,59 va 5,98 %ni tashkil etgan. Umumiy tanlanmada har bir bazaning ulushi boshlanishida 31,31; 33,13 va 35,56 %, yakunida esa 31,41; 33,33 va 35,26 % bo'lgan. Demak, ishtirokchilar soni kamaygan bo'lsa-da, uchta baza o'rtasidagi son jihatidan nisbat katta o'zgarmagan.

Biroq baza bo'yicha umumiy ulushlar guruhlar ichidagi farqlarni yashirishi mumkin. Kasbi tumani 5-son texnikumining tajriba guruhida 60 nafardan 55 nafar o'quvchi qolgan: kamayish 8,33 %. Shu bazaning nazorat guruhida 57 nafardan 55 nafar o'quvchi qolib, kamayish 3,51 %ni tashkil etgan. G'ijduvon bazasida bu ko'rsatkichlar tajriba va nazorat guruhlari uchun 4,00 va 5,66 %, Farg'ona bazasida 5,66 va 3,57 % bo'lgan. Mazkur tafovutlar yakuniy natijalarni sharhlashda ishtirokdan chiqish sabablarini baza va guruh kesimida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Tadbirkorlik kompetensiyalarining kasbiy mazmuni

O'quvchining tadbirkorlik kompetensiyasini uning biznes atamalarini bilishi yoki tadbirkor bo'lish istagi bilan tenglashtirish yetarli emas. U muayyan kasbiy vaziyatda ehtiyojni ko'ra olishi, bir nechta yechimni taqqoslashi, mavjud resurslarga mos qaror qabul qilishi va natija uchun mas'uliyatni anglashi orqali namoyon bo'ladi. Bunda bilim, amaliy harakat va shaxsiy munosabat bir-birini to'ldiradi. Masalan, xarajat turlarini bilish zarur, ammo shu bilimdan xizmat narxini asoslashda foydalana olish kompetensiyaning amaliy ifodasidir.

Mazkur maqolada tahlil qulayligi uchun tadbirkorlik kompetensiyalarining to'rt komponenti ajratiladi: motivasion-qadriyatli, kognitiv, amaliy-faoliyatli va reflektiv-baholovchi. Bu tasnif EntreCompning rasmiy tuzilmasini takrorlamaydi; u taklif etilayotgan metodikani kasbiy ta'lim jarayoniga bog'lash uchun qo'llanadi. Motivasion-qadriyatli komponent tashabbus va mas'uliyatni, kognitiv komponent iqtisodiy hamda kasbiy tushunchalarni, amaliy-faoliyatli komponent qarorni bajarishni,

refleksiv-baholovchi komponent esa natijani tahlil qilish va tuzatishni qamrab oladi.

Dual ta'limning pedagogik imkoniyatlari

Auditoriyadagi ta'lim va korxonada o'rganishning farqini faqat nazariya hamda amaliyot qarama-qarshiligida tushuntirish to'g'ri emas. Auditoriyada ham murakkab muammolar va loyihalar ustida ishlash mumkin. Dual muhitning o'ziga xosligi shundaki, o'quvchi yechimining muddat, sifat, xarajat va mijoz kutilmasi bilan bog'liq oqibatlarini bevosita ko'rishi mumkin. Biroq bu imkoniyatdan foydalanish uchun korxona vazifasi o'quv maqsadiga aylantirilishi zarur.

Bu jarayonda o'qituvchi va korxona ustozining vazifalari o'zaro bog'lanadi. O'qituvchi o'quvchining nimani o'rganishi va qaysi dalilni taqdim etishini belgilaydi; ustoz esa vazifaning ish jarayonidagi mazmunini ochib beradi, amaliy qarorni muhokama qiladi va bajarilishini kuzatadi. Masalan, o'quvchi hujjatda xatoni tuzatgan bo'lsa, ustoz uning ishga ta'sirini, o'qituvchi esa xatoning sababini anglash va boshqa vaziyatga ko'chirish qobiliyatini tahlil qilishi mumkin.

Hamkorlikning sifati vazifalarni oldindan kelishishga bog'liq. Amaliyot dasturida faqat mavzu va soat ko'rsatilishi o'rniga, o'quvchining bajaradigan ishi, mustaqillik chegarasi, ustoz yordamining shakli va baholash dalili yozilishi maqsadga muvofiq. Shunda korxonadagi faoliyat ta'limdan ajralib qolmaydi. O'quvchi nima uchun aynan shu ishni bajarayotganini anglaydi, pedagog esa uning taraqqiyotini umumiy taassurotga emas, muayyan natijaga tayanib kuzata oladi.

Uchlamchi o'quv maydonining tarkibiy-funksional bog'lanishi

Texnikum, o'quv-tadbirkorlik firmasi va dual hamkor korxona birgalikda uchlamchi o'quv maydonini tashkil etadi. Texnikum tushunchalarni o'zlashtirish va dastlabki tayyorgarlikni, o'quv firmasi kasbiy

hamda iqtisodiy qarorlarni yaxlit jarayonda sinashni, hamkor korxona esa real buyurtma sharoitida faoliyat yuritishni ta'minlaydi. O'quv firmasi texnikum tarkibida joylashishi mumkin; uning alohida maydon sifatida ajratilishi tashkiliy mustaqillikka emas, o'ziga xos pedagogik funksiyasiga asoslanadi.

Modelning maqsadli qismi tadbirkorlik kompetensiyalarini, mazmuniy qismi kasbga mos vazifalarni, jarayon qismi bosqichma-bosqich amaliy faoliyatni, baholash qismi esa kuzatiladigan dalillarni birlashtiradi. Real buyurtmada aniqlangan qiyinchilik keyingi simulyatsiya yoki o'quv firmasi topshirig'ini yangilash uchun asos bo'ladi. Shu tariqa maydonlar o'rtasidagi qayta aloqa o'quvchining individual ehtiyojiga mos tuzatish kiritish imkonini beradi.

Amaliy faoliyatning bosqichma-bosqich tashkil etilishi

Tadbirkorlik vazifasining murakkabligini o'quvchining tayyorgarligiga muvofiq oshirish uchun "simulyatsiya — o'quv-tadbirkorlik firmasi — dual hamkor bazasida real mijozga xizmat ko'rsatish" ketma-ketligi taklif etiladi. Uning pedagogik mazmuni faqat faoliyat joyini almashtirishdan iborat emas. Har bir bosqichda vaziyatning ochiqqligi, o'quvchining mustaqilligi va qaror oqibatlari asta-sekin kengayadi. Bu ketma-ketlik mazkur maqolada asoslanayotgan metodik yechim bo'lib, uning natijadorligi alohida empirik tekshirishni talab etadi.

Simulyatsiya bosqichida o'quvchi haqiqiy faoliyatga o'xshash, ammo pedagog tomonidan boshqariladigan vaziyatni hal qiladi. Masalan, shartli mijoz uchun xizmat paketi tayyorlaydi, xarajatni hisoblaydi yoki noto'liq ma'lumot asosida qo'shimcha savollar tuzadi. Bu yerda xatoning o'zi tahlil obyektiga aylanadi: o'quvchi qaysi taxmin noto'g'ri bo'lganini va u yakuniy natijaga qanday ta'sir qilganini ko'radi. O'qituvchi har bir harakatni aytib turish o'rniga, qarorni asoslashga undaydigan savollar beradi.

O'quv-tadbirkorlik firmasi bosqichida alohida mashqlar o'zaro bog'langan faoliyatga birlashtiriladi. Buyurtma qabul qilish, vazifalarni

taqsimlash, hisob-kitob, sifatni tekshirish va natijani taqdim etish yagona jarayon sifatida tashkil qilinadi. O‘quv firmasi texnikum tarkibidagi pedagogik muhit bo‘lishi mumkin; uni albatta mustaqil yuridik shaxs sifatida talqin qilish shart emas. Uning asosiy vazifasi o‘quvchiga o‘z ishining boshqa ishtirokchilar faoliyatiga ta’sirini ko‘rsatishdir.

Real mijozga xizmat ko‘rsatish bosqichida topshiriq dual hamkor korxonaning faoliyati bilan bog‘lanadi. O‘quvchi ustoz nazoratida haqiqiy ehtiyojga javob beruvchi ishni bajaradi, mijoz fikrini oladi va zarur tuzatishni kiritadi. Bu yerda mustaqillik nazoratsizlikni anglatmaydi. Vazifaning o‘quvchi tayyorgarligiga mos qismi ajratiladi, yakuniy natija ustoz tomonidan tekshiriladi. Haqiqiy mijoz ishtirokining pedagogik qiymati uning fikrini o‘quv maqsadlari bilan bog‘lab muhokama qilishda namoyon bo‘ladi.

Bosqichlar o‘rtasida o‘tishni faqat kalendar muddat bilan belgilash maqsadga muvofiq emas. O‘quvchi simulyatsiyada asosiy hisob-kitobni tushuntirib bera olsa, ishini tekshirsa va kamchiligini tuzatsa, keyingi bosqich vazifalariga tayyor deb qarash mumkin.

Dual hamkorlarning pedagogik salohiyatini aniqlash

Korxonaning zamonaviy jihozlangani yoki iqtisodiy jihatdan barqarorligi uning o‘quvchiga o‘rgatish imkoniyatlarini to‘liq ifodalamaydi. Pedagogik salohiyat ish jarayonini o‘quv vazifasiga aylantirish, o‘quvchiga izoh va fikr-mulohaza berish, mustaqil harakat uchun munosib sharoit yaratish imkoniyatlarida namoyon bo‘ladi. Shu ma’noda “dual hamkorning pedagogik salohiyati” iborasi korxonaning moddiy resurslarini ham, ustozlik va o‘qitish imkoniyatlarini ham qamrab oladi.

Hamkorni baholashda, avvalo, kasbiy vazifalarning o‘quv dasturiga mosligi tekshirilishi kerak.

Tashxis suhbat, ish jarayonini kuzatish va bitta namunaviy topshiriqni birgalikda loyihalash orqali amalga oshirilishi mumkin. Masalan, korxona rahbarining “bizda barcha sharoit bor” degan fikri o‘rniga, o‘quvchi qaysi

vazifani, kimning rahbarligida va qanday dalil bilan yakunlashini ko'rsatib berish so'raladi. Ana shu aniqlashtirish umumiy imkoniyat bilan haqiqiy pedagogik tayyorgarlik o'rtasidagi farqni ochadi.

Buxgalteriya kasbi misolida metodik yechim

Buxgalteriya yo'nalishida "kichik xizmat ko'rsatish korxonasi uchun xarajatlar tahlilini tayyorlash" vazifasini olish mumkin. Simulyatsiyada o'quvchilarga shartli daromad va xarajat ma'lumotlari beriladi. Ular ma'lumotlarni tartibga soladi, yetishmayotgan ma'lumotni aniqlaydi va ikki xil xizmat variantini taqqoslaydi. Tadbirkorlik mazmuni hisobni bajarish bilan tugamaydi: o'quvchi qaysi variant mijozga mosligini va qanday shartda tanlov o'zgarishini tushuntirishi kerak.

O'quv firmasida mazkur vazifa jamoaviy jarayonga aylantiriladi. Bir ishtirokchi buyurtma talablarini aniqlashtiradi, ikkinchisi ma'lumotlarni tekshiradi, boshqasi hisob-kitob tayyorlaydi, yana biri natijani taqdim etadi. Keyin vazifalar almashtiriladi. Agar ma'lumotni qabul qilishda noaniqlik qolsa, uning keyingi hisob-kitob va mijoz bilan muloqotga ta'siri muhokama qilinadi. Bu orqali o'quvchi o'z ishini alohida operatsiya emas, umumiy xizmatning bir qismi sifatida ko'rishni o'rganadi.

Baholash mezonlari va dalillar

Tadbirkorlik kompetensiyalarini faqat test orqali baholash ularning amaliy tomonini to'liq qamrab olmaydi. Test tushunchalarni bilishni tekshirishi mumkin, ammo o'quvchining noaniq vaziyatda qanday qaror qabul qilishini ko'rsatish uchun amaliy topshiriq zarur. Shu sababli baholashda tayyorlangan mahsulot, ish jarayonidagi kuzatuv, qisqa og'zaki himoya va o'quvchining o'z tahlili birgalikda qo'llanishi taklif etiladi. Har bir dalil muayyan mezonga bog'langan bo'lishi lozim.

Jadvalda buxgalteriyaga oid yuqoridagi vazifa uchun qisqa baholash rubrikasi keltiriladi. U tayyor standartlashtirilgan o'lchov vositasi emas;

amaliyotga joriy etishdan oldin topshiriqlar va baholovchilar ishtirokida sinovdan o'tkazilishi kerak.

Portfolioda topshiriqning dastlabki va tuzatilgan variantlari, hisob-kitob, ustoz fikri va qisqa reflektiv izoh saqlanadi. U shunchaki hujjatlar to'plami bo'lib qolmasligi uchun har bir material qaysi kompetensiyaga dalil ekani ko'rsatiladi. Jamoaviy ishda esa shaxsiy hissani aniqlash maqsadida har bir o'quvchi o'z qarori va bajargan qismini himoya qiladi. Natijaning tashqi chiroyi yoki jamoadagi faol o'quvchining ishtiroki boshqalarning tayyorgarligi o'rini bosmasligi kerak.

Baholashning ishonchliligi uchun o'qituvchi va ustoz avval bir nechta bir xil ishni mustaqil baholab, farqlarni muhokama qilishi maqsadga muvofiq. Mezonlarni turlicha tushunish aniqlansa, ularning tavsifi yanada aniqlashtiriladi. Bosqichlar bo'yicha o'sishni kuzatishda esa topshiriqlarning murakkabligi va berilgan yordam darajasi qayd etiladi. Ko'proq yordam bilan bajarilgan murakkab ishni to'liq mustaqil bajarilgan oddiy ishdan avtomatik ravishda yuqori baholash to'g'ri emas.

Tajriba-sinov natijalari va ularning pedagogik talqini

Tajriba-sinov natijalari o'quvchilarning kreativ, produktiv va reproduktiv darajalar bo'yicha taqsimotini aks ettiradi. Reprodaktiv daraja o'rganilgan namunaga tayanib bajarish, produktiv daraja bilimni amaliy vazifada qo'llash, kreativ daraja esa yechimni mustaqil ishlab chiqish va o'zgaruvchan vaziyatga moslashtirish bilan bog'lab talqin etiladi. Quyidagi umumlashtirilgan natijalar hamda maqolada taklif etilgan metodik rubrikaning vazifasi farqlanadi: natijalar tajriba-sinov taqsimotini tavsiflasa, rubrika amaliy topshiriqlarni baholashni takomillashtirishga xizmat qiladi.

*3-jadval. Tadbirkorlik kompetensiyalarining shakllanganlik darajasi
bo'yicha tajriba-sinov natijalari*

Daraja	TG boshida n = 163 soni (%)	TG yakunida n = 153 soni (%)	NG boshida n = 166 soni (%)	NG yakunida n = 159 soni (%)
Kreativ	7 (4,3)	52 (34,0)	7 (4,2)	25 (15,7)
Produktiv	37 (22,7)	78 (51,0)	35 (21,1)	100 (62,9)
Reproduktiv	119 (73,0)	23 (15,0)	124 (74,7)	34 (21,4)
Jami	163 (100)	153 (100)	166 (100)	159 (100)

Izoh. Jadval tajriba-sinov natijalari asosida tuzildi. Qavsda tegishli guruh va bosqichdagi o'quvchilar soniga nisbatan foiz keltirilgan. Har bir ustunning mutlaq sonlari tegishli guruh hajmiga teng. Jadvalda foizlar o'ndan birgacha, matndagi qo'shimcha hisoblar esa yuzdan birgacha yaxlitlangan.

Tajriba boshida ikkala guruhda ham reproduktiv daraja ustun bo'lgan: tajriba guruhida 119 nafar o'quvchi – 73,0 foiz, nazorat guruhida 124 nafar o'quvchi – 74,7 foiz. Kreativ darajada har ikki guruhda 7 nafardan o'quvchi bo'lib, ularning ulushi mos ravishda 4,3 va 4,2 foizni tashkil etgan. Bu taqsimotlar boshlang'ich holatda darajalar tarkibining tavsifiy jihatdan yaqinligini ko'rsatadi. Biroq mazkur yaqinlik guruhlarning barcha xususiyatlari bo'yicha tengligini yoki tasodifiy shakllantirilganini anglatmaydi.

Tajriba yakunida tajriba guruhida kreativ darajada 52 nafar, produktiv darajada 78 nafar va reproduktiv darajada 23 nafar o'quvchi qayd etilgan. Ularning ulushlari tegishlicha 34,0; 51,0 va 15,0 foizni tashkil etadi. Boshlang'ich hamda yakuniy mutlaq sonlardan hisoblanganda, kreativ daraja

ulushi 29,69 foiz punktga, produktiv daraja 28,28 foiz punktga oshgan; reproduktiv daraja esa 57,97 foiz punktga kamaygan. Demak, guruh darajasida taqsimot oddiy takroriy bajarishdan yuqoriroq faoliyat darajalari tomon siljigan.

Nazorat guruhida ham ijobiy o'zgarish kuzatilgan. Yakunda kreativ darajada 25 nafar — 15,7 foiz, produktiv darajada 100 nafar — 62,9 foiz, reproduktiv darajada 34 nafar — 21,4 foiz o'quvchi bo'lgan. Kreativ daraja ulushi 11,51 foiz punktga, produktiv daraja 41,81 foiz punktga oshgan, reproduktiv daraja 53,31 foiz punktga kamaygan. Tadqiqotchi nazorat guruhidagi o'qitishni amaldagi xorijiy metodika bilan bog'laydi. Kuzatilgan o'sish shu ta'lim sharoitida ijobiy dinamika bo'lganini ko'rsatadi, ammo boshqa ta'sirlarni ajratmasdan uni faqat mazkur metodikaning natijasi deb qat'iy baholash mumkin emas.

Guruhlar o'rtasidagi asosiy farq yakuniy kreativ daraja ulushida namoyon bo'ladi: tajriba guruhida 33,99 foiz, nazorat guruhida 15,72 foiz. Mutlaq sonlardan hisoblangan farq 18,26 foiz punktga, ulushlar nisbati esa 2,16 baravarga teng. Hisoblashda 52/153 va 25/159 nisbatlari qo'llanib, yaxlitlash oxirgi bosqichda amalga oshirildi.

Kreativ daraja bo'yicha guruhlardagi o'zgarishlar farqi 18,19 foiz punktni tashkil etadi: tajriba guruhidagi 29,69 punktlik o'sish nazorat guruhidagi 11,51 punktlik o'sishdan yuqori. Ushbu farq yaxlitlanmagan qiymatlar asosida hisoblandi. U tajriba guruhida kreativ daraja ulushi tezroq o'sganini tavsiflaydi. Ishtirokchilar soni ikki bosqichda turlicha ekani va shaxsiy o'tishlar ma'lum emasligi sababli mazkur ko'rsatkich alohida o'quvchining o'sishini yoki metodikaning sof sababiy ta'sirini o'lchamaydi.

Produktiv daraja yakunda nazorat guruhida yuqoriroq: 62,9 foizga qarshi 51,0 foiz. Bu natija tajriba guruhining umumiy tayyorgarligi pastroq ekanini bildirmaydi, chunki uning kreativ darajadagi ulushi ancha katta. Kreativ va produktiv darajalar birgalikda hisoblanganda, tajriba guruhida 130/153, ya'ni

84,97 foiz, nazorat guruhida 125/159, ya'ni 78,62 foiz hosil bo'ladi. Farq 6,35 foiz punktni tashkil etadi. Ushbu birlashtirish reproduktiv darajadan yuqoridagi o'quvchilar ulushini tavsiflaydi; uni oldindan belgilangan muvaffaqiyat mezonni sifatida talqin qilish shart emas.

Muhokama va tadqiqot chegaralari

Taklif etilayotgan mexanizmning asosiy jihati ta'lim mazmuni, ish muhiti va baholash o'rtasidagi muvofiqlikdir. Agar dasturda tashabbuskorlik maqsad qilib qo'yilsa-yu, topshiriqda o'quvchiga hech qanday tanlov berilmasa, mazkur sifatni baholash uchun yetarli asos paydo bo'lmaydi. Shuningdek, korxonada mijoz bilan ishlash imkoniyati bo'lib, uning natijasi darsda tahlil qilinmasa, amaliy tajribaning bir qismi umumlashtirilmay qoladi. Demak, har bir kompetensiya tegishli vazifa va baholash daliliga ega bo'lishi kerak.

Mexanizmni qo'llashda ayrim ziddiyatlar yuzaga kelishi mumkin. Korxona uchun ishning tez bajarilishi ustuvor bo'lsa, o'quvchiga qarorini tushuntirish va xatosini tuzatish uchun ko'proq vaqt kerak bo'ladi. Mijozning ijobiy fikri ham har doim kompetensiya yuqori ekanini bildirmaydi: natija ustozning katta yordami bilan olingan bo'lishi mumkin. Shuning uchun ish natijasi bilan o'quv natijasini bog'liq, ammo alohida mezonlar asosida tahlil qilish lozim.

Uchta texnikum bo'yicha keltirilgan ma'lumotlar tadqiqotning hududiy qamrovi va ishtirokchilar harakatini aniqlashtiradi. Ular asosida tajriba yakunida ishtirokchilarning katta qismi saqlangani va bazalarning umumiy tanlanmadagi ulushlari yaqin qolgani haqida tavsifiy xulosa chiqarish mumkin. Darajalar bo'yicha ma'lumotlar esa ikkala guruhda ijobiy dinamikani va tajriba guruhida kreativ daraja ulushining yuqoriroq o'sishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, shaxsiy balllar va texnikumlar kesimidagi natijalar berilmagani uchun individual o'sish, hududlararo barqarorlik hamda ta'sirning statistik ishonchliligi to'g'risida qat'iy xulosa chiqarilmaydi.

Tajriba va nazorat guruhlarida ishtirokdan chiqish ulushining farq qilishi ham natijalarni keyinchalik ehtiyotkor sharhlashni talab qiladi.

Natijadorlikni tahlil qilishda har bir o'quvchining dastlabki va yakuniy o'lchovlarini bog'lash, guruhlar o'rtasidagi boshlang'ich farqlarni hisobga olish va o'zgarishni har bir texnikum kesimida ko'rsatish zarur. Tajriba guruhidagi o'sishni nazorat guruhidagi o'sish bilan taqqoslash metodikaga bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan o'zgarishni ajratishga yordam beradi. Agar ma'lumotlar tarkibi imkon bersa, boshlang'ich ball hamda texnikum omilini hisobga oluvchi tahlil qo'llanishi mumkin. O'quvchilar bir sinf yoki guruh doirasida umumiy ta'sir olgan bo'lsa, kuzatuvlarni to'liq mustaqil deb qabul qilishdan saqlanish lozim.

XULOSA

Dual ta'lim sharoitida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish kasbiy ishni iqtisodiy va ijtimoiy mazmuni bilan birga o'rganishni talab etadi. O'quvchi vazifani bajarish bilan cheklanmasdan, ehtiyojni aniqlash, resursni hisoblash, yechimni asoslash va natijani qayta ko'rib chiqishda ishtirok etganida tadbirkorlik mazmuni ta'lim jarayoniga kirib boradi. Buning uchun korxonadagi ish o'quv maqsadlari bilan oldindan muvofiqlashtirilishi zarur.

“Simulyatsiya — o'quv-tadbirkorlik firmasi — real mijozga xizmat ko'rsatish” ketma-ketligi o'quvchining mustaqilligi va mas'uliyatini bosqichma-bosqich kengaytirishga qaratilgan metodik yechim sifatida asoslandi. Bosqichlar o'rtasidagi o'tish tayyorgarlik dalillariga tayanishi, dual hamkorni tanlash esa uning o'qitish va ustozlik imkoniyatlarini ham qamrab olishi kerak. Bunda korxonaning pedagogik salohiyati amaliy ta'lim sifatini belgilaydigan muhim shart sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bacigalupo M., Kampylis P., Punie Y., Van den Brande L. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Luxembourg: Publications Office

- of the European Union, 2016. EUR 27939 EN. DOI: 10.2791/593884.
<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC101581>
2. McCallum E., Weicht R., McMullan L., Price A. EntreComp into Action — Get inspired, make it happen: A user guide to the European Entrepreneurship Competence Framework. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. EUR 29105 EN. DOI: 10.2760/574864.
<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC109128>
3. Bacigalupo M., Weikert García L., Mansoori Y., O’Keeffe W. EntreComp Playbook: Entrepreneurial learning beyond the classroom. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. EUR 30245 EN. DOI: 10.2760/77835.
<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC120487>
4. Cedefop. Entrepreneurship competence in vocational education and training: case study: Finland. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. Cedefop research paper, No 97. DOI: 10.2801/445669. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/5597>
5. Cedefop. Entrepreneurship competence in vocational education and training: case study: France. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. Cedefop research paper, No 96. DOI: 10.2801/499891. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/5596>
6. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. Toshkent: Sano-standart, 2017. 416 b.
7. Mirzayev Q. J., Mustafoev G. S., Sattorova N. Biznes va tadbirkorlik asoslari. O‘quv qo‘llanma. Samarqand: Fan bulog‘i, 2022. 134 b.
https://kitob.sies.uz/frontend/web/kitob/kitob_006357c2ea884ca.pdf